

РІШЕННЯ

разової спеціалізованої вченої ради ДФ 05

Інституту соціальної та політичної психології Національної академії педагогічних наук України **про присудження ступеня доктора філософії**

Здобувачка.

Усатенко Ганна Володимирівна, 1982 року народження, громадянка України, має дві вищі освіти:

Закінчила 2006 року Ніжинський національний педагогічний університет імені Миколи Гоголя і отримала базову вищу освіту за напрямом підготовки «Педагогічна освіта», здобула кваліфікацію бакалавра, соціального педагога;

Закінчила 2007 року Ніжинський національний педагогічний університет імені Миколи Гоголя і отримала повну вищу освіту за спеціальністю «Соціальна педагогіка. Практична психологія», здобула кваліфікацію соціального педагога, практичного психолога в закладах освіти.

З вересня 2019 по вересень 2024 – аспірантка Інституту соціальної та політичної психології заочної форми навчання у відділі психології політико-правових відносин. 2023 року підтвердила професійну кваліфікацію в рамках програми Національного агентства кваліфікацій (НАК), про що зроблений відповідний запис НАК у Реєстрі кваліфікацій.

Разову спеціалізовану вчену раду, утворено наказом Інституту соціальної та політичної психології Національної академії педагогічних наук України № 6 /осн. від _5_ червня 2024 р. на підставі рішення Вченої ради Інституту соціальної та політичної психології (протокол № 07\24 від 4 червня 2024 р.). у складі:

1. Голова Ради: Бевз Галина Михайлівна, докторка психологічних наук, професорка, завідувачка відділу психології спілкування Інституту соціальної та політичної психології НАПНУ.

2. Рецензент: Приходько Юлія Олексіївна, докторка психологічних наук, професорка, головний науковий співробітник відділу психології спілкування Інституту соціальної та політичної психології НАПНУ.

3. Опонент: Скрипник Тетяна Вікторівна, доктор психологічних наук, старший науковий співробітник, професорка кафедри спеціальної та інклюзивної освіти Факультету психології, соціальної роботи та спеціальної освіти Київського столичного університету імені Бориса Грінченка.

4. Опонент: Коваленко Вікторія Євгенівна, докторка педагогічних наук, кандидатка психологічних наук, доцент, завідувачка кафедри спеціальної педагогіки Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди.

5. Опонент: Омельченко Ірина Миколаївна, докторка психологічних наук, професорка Інституту спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України, провідний науковий співробітник відділу психолого-педагогічного супроводу дітей з особливими потребами.

Спеціалізована вчена рада ДФ 05 Інституту соціальної та політичної психології Національної академії педагогічних наук України, м. Київ, прийняла рішення про присудження ступеня доктора філософії в галузі знань «05 – Соціальні та поведінкові науки» за спеціальністю «053 – Психологія» Усатенко Ганні Володимирівні на підставі публічного захисту дисертації «Асистована комунікація як чинник прив'язаності у дитячо-батьківських стосунках» **18 липня 2024 року.**

Дисертація виконана в Інституті соціальної та політичної психології Національної академії педагогічних наук України, м. Київ.

Науковий керівник: Науковий керівник: Кочубейник Ольга Миколаївна, доктор психологічних наук, старший науковий співробітник, головний науковий співробітник відділу психології політико-правових відносин.

Дисертацію подано у вигляді спеціально підготовленого рукопису українською мовою.

Наукова новизна отриманих результатів полягає у висновках щодо впливу асистованої комунікації на прив'язаність батьків і дітей, адже ця тема є мало описаною на наукових джерелах, особливо враховуючи використання графічних символів альтернативної і додаткової комунікації та психологічні особливості спілкування у сім'ях, де зростають діти з комунікативними порушеннями. Дослідження є формувальним експериментом, наукова новизна якого полягає у визначенні впливу використання комунікації, асистованої за допомогою графічних символів, на прояви прив'язаності батьків та дітей. А саме, у виявленні статистично значущого зростання близькості та зменшення конфліктності під час формувального експерименту в експериментальній групі, яка використовувала картки із зображеннями для асистування дитячо-батьківському спілкуванню. Уперше визначена теоретична модель впливу асистування у комунікації на дитячо-батьківську прив'язаність. Новизна експерименту також полягає у виділенні асистування у комунікації, як окремого чинника прив'язаності.

У дослідженні узагальнено теоретико-методологічні дослідження прив'язаності у стосунках батьків та дітей з урахуванням особливостей асистованого спілкування та визначено специфіку та функції альтернативної і додаткової комунікації в сімейній взаємодії. Уперше ідентифіковано типові проблемні ситуації спілкування, пов'язані з використанням асистованої комунікації в сім'ях дітей різних вікових груп, визначити психологічні особливості цих ситуацій в українському контексті. Доповнено розуміння

прив'язаності у дитячо-батьківських стосунках в сім'ях з дітьми із комунікативними порушеннями саме в українському контексті. Адаптовано опитувальники для виявлення особливостей прив'язаності та комунікативної поведінки в сім'ях у дітей з порушеннями комунікації. При регулярному використанні асистованої комунікації у формі графічних символів упродовж чотирьох місяців відмічаються статистично значущі зміни наступних вимірів прив'язаності (за Pianta, 2011) зростання близькості і зменшення конфліктності у дитячо-батьківських стосунках. Таким чином, асистування у комунікації опосередковано покращує дитячо-батьківські стосунки та зміцнює взаємні позитивні зв'язки.

Результати дослідження здобувачки представлені у 7 публікаціях за темою дисертації, з них 2 статті у наукових фахових виданнях, включених до переліку МОН України, 1 стаття в періодичних наукових виданнях інших держав, що входять до Європейського Союзу, 1 публікація тез в збірнику матеріалів конференції держави, що входить до Європейського Союзу тощо.

Кількість, обсяг та зміст друкованих праць відповідають вимогам Міністерства освіти і науки України щодо публікацій основного змісту дисертації на здобуття наукового ступеня доктора філософії.

Матеріали дисертації пройшли апробацію на міжнародних, всеукраїнських та регіональних науково-практичних конференціях і були опубліковані в наступних працях.

Основні результати дисертації висвітлені у наукових публікаціях.

1. Результати першого розділу дисертації відображені публікації – Усатенко, Г. (2021). Практичні аспекти створення символів альтернативної та додаткової комунікації для відновлення комунікативних навичок у людей з афазіями. Scientific Studios on Social and Political Psychology. 47 (50), 2021. С. 190-200. <https://doi.org/10.61727/sssppj/1.2021.190>

2. Результати другого розділу дисертації відображені в науковій публікації з апробацією стимульного матеріалу дисертації – Чайка, М., Усатенко, Г. (2022). Використання символічних зображень як засобу

альтернативної та додаткової комунікації у дітей з вираженими мовленнєвими порушеннями. Проблеми політичної психології, 12(26), с. 305-324. doi.org/10.33120/popp-Vol26-Year2022-114.
<https://politpsy.org/index.php/popp/article/view/114/114>.

Особистий внесок кожного з двох авторів цієї статті становить 50%. Всі матеріали статті обговорювались обома співавторами та розроблені у рівному обсязі, у тому числі методологія дослідження, набір карток для комунікації, побудова комунікативного словника, класифікація комунікативних потреб та описі методичних матеріалів для учасників апробаційного дослідження. Особисто здобувачкою було проведено теоретичний аналіз використання альтернативної і додаткової комунікації в українських джерелах, створено дизайн процесу дослідження, здійснено обробку результатів дослідження, описаного в публікації. Описане у статті дослідження у співавторстві є апробаційним етапом для дисертаційної роботи здобувачки, з метою визначення особливостей асистованої комунікації з використанням стимульного матеріалу, що у подальшому використовується у нашому формувальному експерименті в дисертації у модифікованому вигляді.

3. Результати третього розділу, процедура формуючого експерименту описана у роботі – Усатенко, Г. (2024) Експериментальне вивчення впливу асистованої комунікації на прив'язаність у дитячо-батьківських стосунках. - *Věda a perspektivy*, No. 4 (35) 2024. Мультидисциплінарний міжнародний журнал. С. 334-346.
<http://perspectives.pp.ua/index.php/vp/article/view/10835>
[https://doi.org/10.52058/2695-1592-2024-4\(35\)-334-346](https://doi.org/10.52058/2695-1592-2024-4(35)-334-346)

Наукові публікації, що відображають апробацію матеріалів дисертації.

1. Лист Директорату дошкільної, шкільної, позашкільної та інклюзивної освіти Міністерства освіти і науки України № 4.2373-22-09.09.2022 від 14.09.2022 Про методичні рекомендації «Використання методів

альтернативної та додаткової комунікації у закладах освіти». Укладачі: Л. С. Самсонова, М. В. Дмитрієва, М. С. Чайка, Г. В. Усатенко, О. В. Кривоногова, А. Ю. Давиденко, Ю. П. Защипась, О. С. Казачинер, К. В. Книш, К. О. Островська, Є. В. Панічевська. Режим доступу: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/inkluzyvne-navchannya/2022/09/14/List-4.2373-22-09.09.2022-Pro.metod.rekom.14.09.2022.pdf>.

2. Чайка М. С., Усатенко Г. В., Кривоногова О. В. Теорія та практика використання альтернативної комунікації для осіб з особливими освітніми потребами: навчально-методичний посібник. — Київ: ФОП Усатенко Г. В., 2021. — 80 с. Режим доступу:

<https://lib.imzo.gov.ua/navchalno-metodichn-posbniki/dlya-pedagogchnikh-pratsvnikv-yak-pratsyuyut-z-uchnyami-z-osoblivimi-osvtnmi-potrebami/navchalno-metodichniy-posbник-teorya-ta-praktika-vikoristannya-alternativno-komunkats-dlya-osb-z-osoblivimi-osvtnmi-potrebami-avt-chayka-m-s-usatenko-g-v-krivonogova-o-v/>.

3. Чайка М. С., Усатенко Г. В., Кривоногова О. В. Альтернативна і додаткова комунікація. Допоміжні технології: можливості для розвитку та спілкування. — К.: ФОП Усатенко Г. В., 2021. — 32 с. Режим доступу: <https://www.dyvogra.com/wp-content/uploads/2024/05/ADK.pdf>.

Роботи, які додатково відображають наукові результати дисертації.

Матеріали дисертації пройшли апробацію на міжнародних, всеукраїнських та місцевих науково-практичних конференціях. Представлені наступні роботи апробаційного характеру, які додатково розкривають зміст дослідження:

Усатенко, Г., Чайка, М. (2020). Тези доповіді: Застосування альтернативної і додаткової комунікації: теоретичний огляд візуальних засобів АДК. International Scientific And Practical Conference «current Trends And Factors Of The Development Of Pedagogical And Psychological Sciences In

Ukraine And Eu Countries» : Conference Proceedings, September 25–26, 2020. Lublin : Izdevnieciba «baltija Publishing», 2020.

Usatenko, H., Chaika, M. (2020). Poster and abstract: Practical Aspects Of Usage Of Alternative And Augmentative Communication Symbols In Speech Rehabilitation Of People With Aphasia. In International Scientific Conference Challenges in Modern Gerontology, Nov 20-21/2020. Lublin University of Technology (с. 44).

Усатенко, Г. (2020). Альтернативна комунікація як інструмент формування групової згуртованості в інклюзивних середовищах. Практична психологія в інклюзивному середовищі: Збірник наукових статей Міжнародної наукової інтернет-конференції (м. Переяслав, 21 лютого 2020 року) / За заг. ред. В. А. Вінс – Переяслав: Видавець Я. М. Домбровська. – 190 с.

Дискусія

У дискусії взяли участь голова і члени разової спеціалізованої вченої ради та присутні на захисті фахівці.

Рецензент: Приходько Юлія Олексіївна, докторка психологічних наук, професорка, головний науковий співробітник відділу психології спілкування Інституту соціальної та політичної психології НАПНУ.

Зауваження:

1. У теоретичному розділі дисертаційної роботи варто було більш широко здійснити аналіз результатів досліджень проблем прив'язаності та асистованої комунікації українськими вченими. У списку використаної літератури названо багато праць українських вчених, які досліджували ту й іншу проблему, проте результати їхніх досліджень проаналізовані фрагментарно. Основна увага приділена аналізу результатів досліджень цих проблем західними (англомовними) вченими.

2. У першому розділі йдеться про трикомпонентну структуру прив'язаності, компоненти (афективний, когнітивний, поведінковий) названі, але зміст кожного з них розкрито недостатньо повно.

3. Матеріали першого і другого розділів не зовсім чіткого структуровані.

Перший розділ містить матеріал (опис методик), місце якому у другому розділі, а частина матеріалу другого розділу за своїм змістом стосується першого теоретичного розділу. Крім того, гіпотеза дослідження вміщена не у методологічній частині тексту дисертації, а на останній (76) сторінці першого розділу.

4. Прочитання третього розділу, в якому викладаються результати експериментального дослідження, приводить читача до думки, що широке використання статистичних методів дещо відволікло увагу дослідниці від якісного аналізу отриманих результатів (особливості явища, що вивчається, закономірності його проявів тощо). В аналізі отриманих результатів варто було більше уваги приділити розкриттю вікових особливостей проявів прив'язаності у дитячо-батьківських стосунках та ефективності застосування різних засобів асистованої комунікації у різних вікових групах досліджуваних, адже їх вибірка – це дуже різні за віком діти - від 3 до 17 років.

5. Висновки до розділів та загальні висновки недостатньо повно відображають отримані результати теоретичного та експериментального дослідження.

Висловлені зауваження не впливають на загальну позитивну оцінку дисертаційної роботи. Вона є самостійною, логічно побудованою і завершеною науковою працею, що містить наукову новизну, має теоретичне і практичне значення.

Опонент: Скрипник Тетяна Вікторівна, доктор психологічних

наук, старший науковий співробітник, професорка кафедри спеціальної та інклюзивної освіти Факультету психології, соціальної роботи та спеціальної освіти Київського столичного університету імені Бориса Грінченка.

Дискусійні положення та зауваження до дисертаційної роботи.

1. Положення, що сформульоване як предмет дослідження потребує дещо інших акцентів. Наразі предмет звучить так: «асистована комунікація як чинник якісних змін у прив'язаності в дитячо-батьківських стосунках». Але сама по собі асистована комунікація не є чинником змін, і в роботі про це якраз йдеться – про компетентне її використання з урахуванням: 1) особливостей розвитку та виявлених можливостей дитини; 2) її здатності розпізнавати той чи інший формат візуальної підтримки; 3) наявних обставин (призначення). Окрім того, як це представлено у роботі, уміння грамотно застосовувати АК виявляється у здатності ставити функціональні цілі, дотримуватися певного алгоритму (покроковості) й поступово вводити зміни. Всі ці вимоги до впровадження АК передбачають навчання батьків (якщо йдеться про їхню компетентність), тому важливо підкреслювати цей відповідальний аспект у випадку, коли очікуваними результатами є якісні зміни, наприклад, щодо прив'язаності, як у даній роботі.

2. У дослідженні йдеться про те, що АК сприяє реалізації інформаційної, емоційної, прагматичної та інтерпретаційної функцій спілкування. Але у тексті недостатньо представлено специфіку АК щодо кожної з цих функцій, при цьому, на наш розсуд, наповнення конкретним змістом кожного з цих потенційно можливих напрямів впливу АК суттєво розширило б спектр комунікативної взаємодії батьків з дітьми і збагатило б їхнє спілкування новими смислами.

3. Недостатньо представлено конкретику методичного характеру щодо впровадження АК: які є відмінності у застосуванні АК для дітей з різними труднощами комунікативного характеру, що охоплює унікальні категорії

дітей: з аутизмом, синдромом Дауна, порушеннями інтелектуального розвитку, порушеннями слуху тощо. Можна передбачити, що до кожної з цих категорії є свої нюанси у плані застосування АК: з чого починати, як підтримувати, як мотивувати, на чому тримати фокус уваги тощо. Поради такого змісту є дуже важливими і дуже потрібними, з огляду на недостатню компетентність фахівців і батьків.

Опонент: Коваленко Вікторія Євгенівна, докторка педагогічних наук, кандидатка психологічних наук, доцент, завідувачка кафедри спеціальної педагогіки Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди.

Зауваження:

1. У першому розділі дисертаційної роботи «Теоретичні засади дослідження комунікації як чинника прив'язаності у дитячо-батьківських стосунках» представлено результати дослідження авторкою проблеми спілкування та комунікації, їхніх особливостей і механізмів у філософії (В. Біблер, М. Бубер, М. Каган та ін.); лінгвістиці (Т. Винокур, Л. Щерба та ін.); нейропсихології (Ж. Глозман, Ю. Мікадзе та ін.), психолінгвістиці та лінгводидактиці (А. Богуш, Н. Гавриш, О. Лещенко, К. Крутій, М. Пентилюк, С. Хаджирадева та ін.), соціальній психології (Г. Бевз, П. Горностай, В. Васютинський, Н. Довгань та ін.). На нашу думку, перший розділ дисертаційної роботи суттєво б збагатив більш детальний аналіз даної проблеми у вітчизняних спеціальних психолого-педагогічних дослідженнях (С. Конопляста, І. Мартиненко, І. Марченко, І. Омельченко, Н. Пахомова, О. Проскурняк, Л. Руденко, В. Синьов, Т. Скрипник, В. Тарасун, Л. Фомічова, Д. Шульженко).

2. Наскрізною лінією дисертаційного дослідження є поняття «порушення мови», «порушення мовлення», «комунікативні порушення». Потребує уточнення розуміння авторкою представлених дефініцій.

3. У дисертаційній роботі Г. В. Усатенко оперує поняттям «виражена форма інвалідності» (с. 50). Разом із тим у вітчизняному законодавстві відносно дітей (у залежності від міри втрати здоров'я, залежності від стороннього догляду, допомоги або диспансерного нагляду і здатності до самообслуговування) встановлюється I – IV ступінь інвалідності та відповідна категорія. Тож потребує уточнення розуміння та вжитку Ганною Володимирівною у дисертаційній роботі поняття «виражена форма інвалідності».

4. Загальновідомо, що при розладах аутистичного спектру, інтелектуальних, мовленнєвих та/або слухових порушеннях у дітей виникають якісно своєрідні комунікативні особливості, що суттєво впливають на розвиток і перебіг комунікативної діяльності. У формульованому експерименті взяли участь «96 сімей, які виховують дітей віком від 3 до 17 років з діагностованими вираженими порушеннями мови та мовлення». У зв'язку з цим потребує уточнення, стосовно яких груп дітей здійснювалось емпіричне дослідження асистованої комунікації та прив'язаності в дитячо-батьківських стосунках і чи були авторкою в результаті дослідження виявлені ці комунікативні особливості в контексті різних варіантів дизотогенетичного розвитку.

5. На с. 70 дисертаційної роботи авторка зазначає, що «бар'єрами для використання допоміжної комунікації є доступ до засобів асистування, символів, гаджетів, посібників, а також недостатня обізнаність комунікативних партнерів, батьків або осіб, які їх замінюють». На нашу думку, суттєво б збагатило роботу урахування й опис модальностей специфічних закономірностей зорового сприймання й розуміння дітьми з розладами аутистичного спектру, інтелектуальними, мовленнєвими та слуховими порушеннями стимульованого матеріалу для асистованої комунікації й надання на цій основі диференційованих рекомендацій батькам.

6. Є зауваження щодо оформлення самої роботи у ракурсі презентації одержаних емпіричних результатів. Це стосується, зокрема, другого розділу,

який перенасичений великими за обсягом таблицями, які займають практично цілу сторінку (табл. 14–19 другого розділу). Це дещо ускладнює сприйняття матеріалу. Було б доцільно таблиці, що не несуть ключового змістовного наповнення, подати в окремому додатку, завдяки чому текст би був розвантаженим і легше б сприймався. До того ж ускладнюють навігацію по роботі відсутність у змісті дисертації інформації про сторінки розміщення розділів і параграфів. У роботі наявні поодинокі пунктуаційні та граматичні помилки.

5. Опонент: Омельченко Ірина Миколаївна, докторка психологічних наук, професорка Інституту спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України, провідний науковий співробітник відділу психолого-педагогічного супроводу дітей з особливими потребами.

Зауваження:

1. Теоретично обґрунтовуючи вікову когорту досліджуваних ви зауважуєте, що обрана вами категорія дітей від 3 до 17 років зумовлена обмеженістю діагностичного інструментарію, який призначений для дослідження асистиваної комунікації як чинника прив'язаності. Однак більш логічним в дослідженні вважається обґрунтування і вибір адекватного інструментарію виходячи з теоретичного обґрунтування сенситивного віку як чинника прив'язаності в дитячо-батьківських стосунках а не навпаки.
2. Вами обрано цікаву групу дітей для дослідження – групу суб'єктів з комунікативними порушеннями. Однак, в дослідженні не розкрито як визначалося, що діти мають комунікативно-мовленнєві порушення та при яких особливих освітніх потребах проявляється даний варіант дизонтогенезу. Нам видається, що дослідження суттєво виграло, якби було презентовано вибірку дітей з точки зору наявних комунікативно-

4. На нашу думку, недостатньо переконливо виглядає обґрунтування першочерговості дослідження в структурі прив'язаності в дитячо-батьківських стосунках такої компоненти як батьківська підсистема, оскільки діти залишилися поза вашим дослідницьким фокусом, однак підсистема є дитячо-батьківською. Поясніть, чому асистована комунікація як чинник прив'язаності постає суто очима батьків.
5. В роботі подекуди зустрічаються орфографічні, стилістичні та технічні помилки.

Зазначені нами побажання не завадили загальному позитивному сприйманню даної дисертації та мають характер рекомендацій. Представлена дисертаційна робота є завершеною, а сформульовані у ній положення, результати та висновки становлять наукову й практичну цінність.

Результати відкритого голосування:

«За» 5 (п'ять),

«Проти» —,

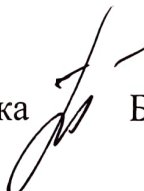
«Утримались» —.

На підставі результатів відкритого голосування та ухваленого рішення разова спеціалізована вчена рада присуджує Усатенко Ганні Володимирівні ступінь доктора філософії в галузі знань «05 – Соціальні та поведінкові науки» за спеціальністю «053 – Психологія» на підставі публічного захисту дисертації «Асистована комунікація як чинник прив'язаності у дитячо-батьківських стосунках» **18 липня 2024 року**. Відеозапис трансляції захисту дисертації додається в установленому порядку.

Голова разової спеціалізованої

вченої ради ДФ 05, докторка

психологічних наук, професорка

 Бевз Г.М.

Підпис голови разової спеціалізованої

вченої ради Бевз Г.М.

 ВІДДІЛ
КАФЕДРА

ЗАСВІДЧУЮ

Секретар кафедри

Мереметова С.В.